

диференціацію актів безпосередньої реалізацію норм права на такі різновиди:

- 1) ті правові акти, що мають на меті задоволення приватних потреб;
- 2) ті правові акти, що мають на меті задоволення публічних потреб.

За характером правових приписів норм права, що втілюються в правомірній поведінці суб'єктів права, пропонується розрізняти:

1) акт безпосередньої реалізації уповноважуючих норм права – це волевиявлення право-дієздатних суб'єктів права, зовні об'єктивоване у вербальній, конклюдентній або документальній формі, що полягає у здійсненні ними шляхом активних дій своїх можливостей і породжує юридичні наслідки;

2) акт безпосередньої реалізації зобов'язуючих норм права являє собою волевиявлення право-дієздатних суб'єктів права, зовні об'єктивоване у вербальній, конклюдентній або документальній формі, що полягає у здійсненні ними шляхом активних дій своїх юридичних обов'язків і породжує юридичні наслідки.

3) акт безпосередньої реалізації забороняючих норм права – волевиявлення право-дієздатних суб'єктів права, що полягає в їх пасивній поведінці і породжує юридичні наслідки.

Таким чином, про багатоманітність прояву акта безпосередньої реалізації норм права, як самостійного явища правової дійсності, свідчать такі підходи до класифікації однойменного поняття: 1) за зовнішньою формою вираження; 2) за способом зв'язку з правовою дійсністю; 3) залежно від того, в межах чи поза межами правовідносин він здійснюється; 4) за суб'єктами волевиявлення; 5) за сферою суспільного життя, в якій вони здійснюються; 6) залежно від того, які потреби мають на меті задовольнити правові акти; 7) за характером правових приписів норм права, що втілюються в правомірній поведінці суб'єктів права.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5 – те, зі змінами. Навчальний посібник. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

**Старицька Ольга Олексіївна, доцент
кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук**

ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Протягом останніх років проблема захисту прав споживачів набуває дедалі більшої актуальності не тільки в нашій країні, а й за її межами. Реформування відносин між суспільством і державою є невідворотним у процесі переходу до ринкової економіки, тому вимагає формування нових підходів до правового регулювання суспільних відносин, орієнтованих на всебічну охорону прав і законних інтересів в отриманні якісних та безпечних товарів (робіт, послуг), забезпеченні свободи їх вибору [8, с. 458 – 464].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою при написанні статті стали наукові розробки провідних фахівців права, які частково піднімали питання особливостей захисту прав споживачів у країнах Європи. Зокрема, до таких можна віднести: О.П. Письменну, А.Т. Ткаченко, Г. А. Осетинську, В.М.Коссака, А.Е. Шерстобитова, О.М. Ващука, В.В. Гушину, В.Д. Пахомова, Е.П. Приходько, О.Ю. Черняк та деяких інших авторів. Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання історичних аспектів формування законодавчої бази європейських країн, що стала основою для ставновлення відповідного споживчого законодавства ЄС.

Саме тому **метою** запропонованої статті є загальнотеоретична характеристика досвіду європейських країн у сфері правового регулювання споживчих відносин, для досягнення якої передбачається вирішення таких **завдань**: аналіз змісту окремих нормативно-правових актів міжнародного рівня, призначених для регулювання споживчих відносин; виявлення на цій основі окремих етапів поступового формування нормативної бази, що стала підґрунтям для відповідних нормотворчих процесів національних правових систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавство про захист прав споживачів пройшло певні історичні етапи залежно від рівня розвитку продуктивних сил. Паралельно з розвитком цих сил відбувалося формування споживчого законодавства, що захищало інтереси продавців (виробників робіт або послуг) і покупців (споживачів) цих товарів (робіт, послуг) [5, с. 261].

Першим кроком до впорядкування відносин між продавцем і споживачем у Європі був указ англійського короля Іоанна про покарання обважувальників на ринках. Згодом у Великій хартії вольностей 1215 р. було закріплено єдину міру для всієї продукції.

У середньовіччі в Європі питанню захисту прав споживачів приділяли мало уваги; привілеї надавали лише для продавців, здебільшого, представників єврейських громад. Зокрема, 13 вересня 1084 р. Шпеерський єпископ Рудигер Гуоцман надав певні привілеї європейській громаді, які потім, 1090 р. офіційно підтвердив і розширив німецький імператор Генріх IV. Також привілеї було надано на території Чехії (1254), Польщі (1364), Литви (1388 – 1389).

У XIV – XVI ст. ситуація змінюється. Наприклад, в Австрії державна влада особливо починає стежити за якістю виробництва масла, тому пропонує додавати до споріднених сумішей крохмаль. У Франції продавця неякісних або протухлих яєць мали ними закидати [1, с. 17 – 23]. Водночас у Нормандії діяла пряма заборона на перешіптування між продавцем та покупцем, обмін чужомовними словами чи натяками, а також пояснення знаками [3, с. 42].

Таким чином, інтереси та права споживачів поступово почали захищати не тільки споживачі продукції, а держава.

Науково-технічний прогрес потребував складніших форм захисту від неякісної продукції і товарів. Загалом промислова революція спричинила збільшення обсягів використання хімікатів, які додавали до їжі для подовження строків її зберігання. Використання отруйних хімікатів і барвників було майже неконтрольованим. Саме тому невдала практика їх використання зумовила появу перших законів про застереження від фальсифікації продуктів. Британський парламент 1869 р. прийняв загальнонаціональний закон щодо продуктів харчування [3, с. 42]. Цю позицію підтримала і Франція, у якій, крім положень Цивільного кодексу, захист прав споживачів урегулював закон «Про обманні дії і фальсифікацію продуктів та послуг» від 1 серпня 1905 р., який передбачав кримінальну відповідальність за обман споживача щодо проданого товару або надання послуги [1, с. 17 – 23].

Отже, в останній третині XIX ст. в Європі виникли необхідні передумови для перших розробок концепції захисту прав споживачів, а також визнання його як соціального явища.

Поступово підходив до проблеми захисту прав споживачів змінюється під впливом досвіду зарубіжних країн. Після прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 1948 р. Загальної декларації прав людини почали створювати асоціації споживачів у Європі. 1960 р. національні асоціації споживачів США, Англії, Бельгії, Нідерландів й Австрії об'єдналися в Міжнародну організацію спілок споживачів з подальшою метою про об'єднання спілок споживачів усього світу.

Таким чином, у середині XX ст. проблема захисту й охорони прав споживачів стає однією з найактуальніших.

У країнах Заходу вже почали відбуватися перші кардинальні зміни, які переконали тогочасне світове суспільство, що в цивілізованих країнах відносини між продавцем і споживачем мали б ґрунтуватися на чітко визначених правових принципах. Першим обґрунтував необхідність цих кардинальних змін американський президент Дж. Кеннеді, який 15 березня 1961 р. висловив цю пропозицію в Конгресі США. Саме він сформував перші права споживачів, а саме: 1) право на безпеку; 2) право на інформацію; 3) право бути почутим; 4) право на здорове довкілля.

Зазначену подію стали вважати визначальною у формуванні сучасного споживчого законодавства в низці країн світу.

Важливий етап розвитку і становлення європейського споживчого законодавства розпочався після створення 1957 р. ЄЕС. Утім у Договорі про створення ЄЕС визначення захисту прав споживачів не містить. У його преамбулі є положення про спільну мету шести країн, що підписували його, а саме: постійне покращення життя й умов праці громадян. Також у цьому Договорі визначені непрямі посилання на політику Співтовариства щодо захисту прав споживачів, згідно з якими однією з цілей сільськогосподарської політики є забезпечення постачання продукції споживачам за розумною, прийнятною ціною (ст. 31); спільна організація сільськогосподарського ринку мала уникати «...будь-якої дискримінації між виробниками чи споживачами в межах співтовариства» (ст. 34 (40)); сумісним з принципами спільного ринку стало укладення угод між фірмами за наявності належної частки кінцевого прибутку для споживачів (ст. 81 (3)); у сфері конкурентної політики компаніям заборонялося «...обмежувати виробництво, розповсюдження і технічний розвиток на шкоду споживачам» (ст. 82) [4, с. 26].

Європейська Комісія 1962 р. утворила комітет, що розглядав запити споживачів, який 1973 р. відповідно до «Хартії захисту прав споживачів», прийнятої XXV сесією Консультативної асамблеї ЄС, було замінено на Консультативний комітет споживачів, до якого входили незалежні експерти та представники громадських організацій споживачів, він виконував функції консультативного органу до 1989 р. Згодом, 1995 р. утворено окремий Директорат при Європейській Комісії, що відповідав за політику прав споживачів [9, с. 8].

Незважаючи на прямого визнання необхідності захисту споживачів не було, кілька директив, що були прийняті протягом першого десятиріччя існування ЄЕС, стосувалися важливих аспектів їх захисту,

зокрема щодо якості продуктів харчування, кормів, фармацевтичної продукції, тканин, косметики побутових електроприладів, а також транспортних засобів [2, с. 32].

Першим визнанням важливості здійснення політики захисту прав споживачів на рівні ЄЕС було прийняття 1975 р. Радою міністрів ЄЕС «Першої програми» щодо захисту прав споживачів, яка містила визначення п'яти основних прав споживачів, спрямованих на: захист здоров'я і гарантію безпеки (товари та послуги не мають становити ризику за нормальних умов їх використання); захист економічних інтересів (споживач має бути захищений від зловживань виробників/продавців (оманливої реклами, несправедливих умов договорів, неякісних товарів і послуг тощо); відшкодування (споживач має право на негайне відшкодування моральної та матеріальної шкоди від неякісних товарів і послуг; інформацію й ознайомлення з нею (достатня інформація, доступ до неї мають бути належно забезпечені з метою сприяння споживачам у здійсненні вибору товарів і послуг, їх безпечного й ефективного використання); представництво (зміни до законодавства, що будуть впливати на інтереси споживачів, мають бути узгоджені з представницькими організаціями споживачів). Також після прийняття першого Плану дій (1975) було прийнято ще декілька схожих планів.

Суд Європейського Співтовариства, своїми рішеннями визнав, що національні заходи, спрямовані на захист прав споживачів, мають застосовувати лише за умови виправданості цього застосування та дотримання принципу пропорційності (Справа Case 120/78 від 20 лютого 1979 р.), що визначило необхідність гармонізації законодавства держав-членів щодо захисту прав споживачів з метою сприяння нормальному функціонуванню внутрішнього ринку; висловив свою позицію щодо належного інформування споживачів про товари та послуги, а також доступу споживачів до ринків із широким асортиментом якісних і безпечних товарів за прийнятну ціну (Справа Case C-362/88 GB-INNO v. CCL [1990] ECR I-667), керуючись Рішенням 1981 р., яким було затверджено програму захисту прав споживачів, а саме наголошено на цінності інформації для споживача [9, с. 12 – 39].

1986 р. розпочато виконання Третьої програми на основі Єдиного європейського акта. З метою реалізації цієї Програми було прийнято правові акти щодо безпеки іграшок, матеріалів, що використовують під час будівництва, обміну інформацією про небезпеку, яку можуть становити товари.

У грудні 1986 р. Рада ЄС прийняла рішення про інтеграцію політики щодо захисту прав споживачів в інші сфери спільної політики ЄЕС. Після цього рішення було схвалено подібні акти 1987 та 1989 рр. щодо поліпшення представництва, інформування споживачів та загальної безпеки товарів і послуг [7, с. 17].

Незважаючи на те що на політичному рівні ЄЕС здійснено вибір на користь прийняття спеціальної узгодженої програми дій щодо захисту прав споживачів, процес реалізації цих намірів, на жаль, не був достатньо, ефективним [2, с. 34].

Уперше на рівні первинного законодавства Маастриський договір 1992 р. визначив сферу захисту прав споживачів, за якою 12 держав-членів ЄС зобов'язалися діяти, захищаючи безпеку й економічні інтереси споживачів і забезпечуючи їх відповідною інформацією. Норми щодо захисту прав споживачів визначено в ст. 129А, у якій передбачено, що Співтовариство має сприяти досягненню високого рівня захисту прав споживачів. Згодом, 1997 р., відповідно до Амстердамського договору, ст. 129А Маастрихтського договору було замінено на ст. 153 Амстердамського договору, у якій було визначено загальну мету діяльності ЄС щодо захисту здоров'я, безпеки й економічних інтересів споживачів, сприяння інформуванню, самоорганізації та освіти споживачів. Таким чином, положення щодо спільної політики держав-членів ЄС у сфері захисту прав споживачів визначено в ст. 153 Договору про заснування Європейського Співтовариства.

Отже, унаслідок зазначених договірних змін, не змінюючи загального підходу до регулювання сфери захисту прав споживачів, було розширено законодавчу базу для подальшого її розвитку на рівні Європейського Співтовариства.

Нещодавно європейські країни за підтримки ЄС у межах реалізації політики у сфері захисту прав споживачів розпочали нову програму захисту прав споживачів, що розрахована на 2007 – 2013 рр. Головною метою програми є захист громадян від різноманітних ризиків, пов'язаних зі споживанням.

Таким чином, країни ЄС продовжують утілювати в життя пріоритетні напрями споживчої політики шляхом:

1. задоволення основних потреб: надання всім споживачам ефективного доступу до базових товарів і послуг (охорона здоров'я, харчування, житло, вода, енергія, засоби зв'язку, освіта та деякі фінансові послуги);

2. захисту економічних інтересів споживачів: запобігання нечесним методам у торгівлі, рекламі та продажу, несправедливим умовам в угодах зі споживачами; запобігання виникненню спекулятивних цін; регулювання кредитів для споживачів; внутрішні позики й інші фінансові операції; гарантійні зобов'язання в після продажний період; підтримання стандартів якості тощо;

3. безпеки: захист споживачів від товарів або послуг, що є небезпечними або ненадійними, шляхом запобіжних заходів (інформаційні вимоги, схеми страхування якості, зобов'язання з контролю під час процесів виробництва та реалізації, вилучення товарів, система обміну інформацією, положення про нагляд за ринком), а також заходів корекції (надання споживачам доступу до адекватних і легкодоступних схем компенсації, зокрема, шляхом суворих правил відповідальності);

4. відшкодування споживачам: надання споживачам швидких і доступних засобів реалізації їх прав; визначення відповідних цивільних, кримінальних й адміністративних засобів захисту; надання групам споживачів законного статусу чи права на колективні дії в судах і трибуналах; розроблення незалежних та ефективних альтернативних схем вирішення суперечок (АСВС);

5. освіти: споживачів ознайомлюють з їх правами та зобов'язаннями; це допоможе їм відігравати активну роль на ринку; захистить їх від обману та підробок; надасть споживачам ефективний доступ до механізмів права й відшкодування; допомагає приймати рішення;

6. інформування: поради щодо вибору товарів і послуг; запобігання ризикам та нещасним випадкам, пов'язаним з товарами чи послугами, формування умов, угод, цін і тарифів: маркування, упакування товарів, застереження та зауваження з їх використання, роз'яснення умов контрактів і надання споживачам періодів «охолодження»; заборона реклами, що вводить в оману; створення мережі консультативних центрів для споживачів, поширення споживацької інформації тощо [6].

Висновки. Підбиваючи підсумки здійсненого аналізу, можна стверджувати, що зарубіжний історичний досвід свідчить, що запровадження інституту захисту прав споживачів позитивно впливає на суспільство, є дієвою складовою системи захисту прав людини.

Передумовою для сучасного правового регулювання споживчих відносин у ЄС стала розвинена система національних законодавств країн Європи, що у свою чергу стало вагомим внеском у розвиток національної нормативної бази України.

Список використаних джерел:

1. Булатецкий Ю. Е. Потребительское право : курс лекций / Булатецкий Ю. Е. — М. : НОРМА, 2008. — 416 с.
2. Бургуані Т. Право та політика ЄС у сфері захисту прав споживачів : навч. посіб. / Бургуані Т., Рогачова Г., Сergyо́гін О. — К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2003. — 183 с.
3. Вороненко Ю. В. Как защищают потребителей в США (Законодательство США о контроле за качеством питания и медикаментов ; Зачем и когда оно появилось и как работает / Ю. В. Вороненко, Н. И. Швець, В. П. Шипулин, О. В. Яценко // Проблемы питания и здоровья. — 1996. — № 2. — С. 42.
4. Європейський Союз. Консолідовані договори / пер. Ю. Петруся ; наук. ред. В. Муравйов. — К. : Port-Royal, 1999. — 206 с.
5. Коршакова О. М. Становлення законодавства щодо захисту прав споживачів [Електронний ресурс] / О. М. Коршакова // Право і Безпека : наук. журн. — 2012. — № 1 (43). — С. 261–266. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/8/59/2078>.
6. Павлов В. І. Концептуальні аспекти формування та реалізації державної споживчої політики [Електронний ресурс] / В. І. Павлов, Б. М. Пісний. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_4/35.pdf.
7. Правове регулювання сфери захисту прав споживачів у Європейському Союзі та в Україні (комплексно-порівняльне дослідження) / [Ісичко А., Мінін О. та ін.] ; за ред. І. А. Грицяка. — К. : АТІКА-Н, 2005. — 656 с.
8. Черняк О. Ю. Класифікація прав споживача за законодавством України та Європейського Союзу [Електронний ресурс] / О. Ю. Черняк // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 458–464. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08coytes.pdf>.
9. Weatherill S. EC Consumer law and policy / Weatherill S. — London : Addison Wesley Longman Ltd., 1997. — P. 8–39. A

Тихомиров Денис Олександрович,
доцент кафедри теорії держави та
права НАВС, кандидат юридичних
наук